

УДК 355.425.4:94(477)

М. А. Слободянюк

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ РУХУ ОПОРУ В УКРАЇНІ

У статті здійснено спробу проаналізувати деякі елементи категоріально-понятійного апарату, який використовується сучасними українськими дослідниками при вивченні історії руху Опору в Україні. З'ясовано, що після здобуття державної незалежності України, для позначення всього комплексу антифашистської боротьби в науковому середовищі поступово утвердився термін "рух Опору". Разом з тим, триває дискусія навколо використання таких категорій, як "антифашистський" та "антинацистський", "ОУН-УПА" та "ОУН і УПА". Доведено, що ці терміни необхідно використовувати паралельно, в залежності від поставлених дослідником завдань, а не протиставляти один одному.

Ключові слова: історіографія, категоріально-понятійний апарат, ОУН-УПА, рух Опору, антифашистська боротьба.

Низка теоретичних питань, пов'язаних з історією руху Опору в Україні, донині залишається нерозв'язаною як у рамках радянської, так і сучасної української історіографії. Першочерговим завданням сучасної історичної науки є не реєстрація подій періоду Другої світової війни (бо вони здебільшого описані), а їх осмислення, здійснення систематизації, простеження закономірностей генези руху Опору в Україні, порівняння його з розвитком антифашистського Опору в окремих європейських країнах та в Європі в цілому, фіксація певних теоретичних узагальнень. Та на цьому шляху перед дослідниками постає кілька проблем, серед яких першочерговою видається проблема понять. Насамперед, це стосується недосконалості і неузгодженості термінології, що використовується сучасними українськими дослідниками.

Питання про узгодження термінології, тлумачення термінів та ревізію застарілих понять, які використовувалися радянською історіографією, були поставлені автором ще у 2002 і наступні роки [35, с. 15–19; 37; 36]. Особливо важливим було прийняття вітчизняними дослідниками терміну "рух Опору", який прийшов на зміну радянському словосполученню "всенародна боротьба проти німецько-фашистських загарбників". Хоча самі його учасники в Україні себе його учасниками не називали, однак зручність і універсальність цього терміну дає змогу застосовувати його не тільки до подій на теренах Західної Європи (де він і виник), а й до Східної. Сучасна українська історіографія поступово сприйняла цей термін. Однак прийняття "західного" поняття "рух Опору" поставило наступне питання: яка з дефініцій є більш адекватною: "антифашистський рух Опору" чи "антинацистський рух Опору" (Anti-Nazi Resistance)?

В останні роки поняття "антифашистський" було майже витіснено з української історичної літератури поняттям "антинацистський". При цьому відбулося це через механічну заміну одного терміну на інший без адаптування цього терміну до вітчизняних особливостей, без належної наукової дискусії, іноді вольовими зусиллями редакторів наукових видань. Проте його використання має враховувати українську специфіку розвитку руху Опору. Якщо у Німеччині, Польщі, Чехії, Норвегії, Данії, Бельгії, Нідерландах, Австрії окупантами були тільки нацисти, то Україна була окупована німцями, угорцями і румунами. Відповідно визначати рух Опору у Закарпатті проти угорців або у "Трансністрії" проти румунів як "антинацистський" є методологічно невірним, і в цьому випадку більш коректним є термін "антифашистський". І хоча політичні режими в Угорщині та Румунії не називали себе фашистськими, але за своїм змістом вони цілком відповідають визначенню "фашистські". Власне ж "нацизм" є, на нашу думку, німецьким різновидом ширшого поняття "фашизм".

Крім того, подібна до української ситуація склалася на Балканах, де Албанія була цілком окупована італійськими фашистами, а Греція й Югославія поділені між Німеччиною, Італією та Болгарією. В Югославії у 1942 р. було створено загальнонаціональне комуністичне представництво "Антифашистське віче народного визволення Югославії", яке всіма європейськими мовами перекладається як "антифашистське", а не "антинацистське". Відповідно і визвольна боротьба в країнах, окупованих не лише нацистською Німеччиною, має називатися антифашистською, а не антинацистською. Показово, що і західна історіографія доволі широко використовує поняття "фашизм" [52, р. 6; 53] та "антифашистський рух Опору" (Anti-Fascist Resistance) [46; 47; 48; 49, р. 418].

Заміна терміну "антифашистський" на "антинацистський" примусить замінити також термін "антифашист" на термін "антинацист" або на поняття "учасник антинацистської боротьби", що, принаймні, звучить не краще. Тож термін "антифашистський" давно використовується, став традиційним, а більш адекватного терміну вітчизняна наука ще не запропонувала, адже термін "антинацистський" не є, у цьому значенні, більш відповідним.

Так само не можна називати окупаційний режим, встановлений у Трансністрії, Буковині, Закарпатті чи в цілій Україні, "нацистським" чи "німецьким". А. Чайковський цілком слушно використав термін "угорсько-фашистські окупанти" [43, с. 254]. Продовжуючи традицію, віддають перевагу поняттям "німецько-фашистський", "антифашистський" російські історики [21]. В Італії використовують термін "наці-фашисти" (nazi-fascista) [50]. І якщо когось не влаштовує традиційний термін "німецько-фашистський" окупаційний режим, то є підстави поміркувати над заміною його на термін "наці-фашистський" або просто "фашистський". Прецедент його використання в українській науковій літературі уже створений О. Лисенком [23, с. 159].

Отже, ми погоджуємося, що терміни “німецько-фашистський” [режим, окупант] та “антифашистський” [рух Опору] не є досконалими. Однак, їх заміна на терміни “нацистський” та “антинацистський” не вирішує проблеми, адже змінювати одні недовершені терміни на ще більш недосконалі сенсу немає.

Наражаються на певні складнощі і спроби чіткої класифікації форм руху Опору. Це пов'язано з тим, що вони були надзвичайно різноманітні, тісно перепліталися і часто переходили одні в інші. Крім того, для класифікації форм Опору можуть використовуватися різні критерії. Наприклад, рух Опору можна класифікувати як збройний і незбройний, організований і неорганізований, пасивний й активний, примусовий і добровільний, спланований (цілеспрямований) та стихійний (ситуативний), легальний і нелегальний, масовий та одиночний, фізичний і психологічний. При цьому окремих актів опору може бути одночасно нелегальним, неорганізованим, стихійним, пасивним і збройним.

У радянській науковій літературі превалювала думка про існування трьох основних форм руху Опору: партизанської боротьби, підпільної діяльності та масового зриву (саботажу) неозброєним населенням політичних, економічних і воєнних заходів окупантів. Усі ці форми тісно перепліталися між собою, взаємодоповнювалися і складали єдине ціле – “всенародну боротьбу проти фашистських окупантів”. Залежно від політичних, географічних та інших умов нерідко відбувався перехід від однієї до іншої форми боротьби [24, с. 79]. Щоправда, деякі авторитетні радянські історики пропонували іншу класифікацію форм опору: за об'єктами боротьби виокремлювалися політична, ідеологічна, економічна і воєнна форми, а за виконавцями – партизани, підпільники і саботажні дії мирного населення [8, с. 221]. Поділ форм руху Опору за об'єктами боротьби підтримував і В. Клоков [17, с. 110].

У західній історіографії можна зустріти терміни “christian resistance” [56], “armed resistance” [54], “la resistance intellectuelle” [51], “violent resistance”, “nonviolent resistance”, “civil resistance”, “spiritual resistance”. У “Новій Кембриджській модерній історії” зустрічаються поняття “passive”, “collective”, “military” resistance [55, р. 232, 259, 290]. Ш. Фіцпатрік послуговується поняттями “активний” і “пасивний” опір, “повсякденний опір” [41, с. 3]. Г. Голиш використав термін “спонтанний опір” [5, с. 11], а радянський історик Я. Павлов активний опір неозброєного населення називав “дрібною боротьбою” [19, с. 89]. Дослідники Голокосту вбачають термінологічну різницю між поняттями “опір” (збройні дії проти окупантів) і “протистояння” (активні дії з метою самозбереження на відміну від бездіяльності і покірності) [40, с. 65].

Як бачимо, єдності у класифікації форм протидії окупантам серед науковців немає. На нашу думку, найбільш універсальним критерієм класифікації форм Опору є його поділ на військово-політичний та цивільний. У свою чергу військово-політичний опір поділяється на боротьбу партизанів і підпільників, а цивільний – на фізичний та духовний опір неозброєного населення. Під цивільним спротивом (інакше – опором) ми розуміємо, як правило, ідеологічно неформальні (стихійні) дії груп або окремих неозброєних мирних жителів, спрямовані на використання будь-якої можливості зберегти приватну чи державну власність від пограбування окупантами, саботування їх воєнних, політичних і економічних розпоряджень, створення атмосфери моральної нетерпимості до окупаційного режиму, невизнання загарбницької влади.

Варто також звернути увагу на дискусію щодо термінів “ОУН-УПА” та “ОУН і УПА”. Як перший [16; 13; 2, с. 6; 33], так і другий [45; 28; 18; 3; 12] активно використовуються в історичній літературі. Проте поява “Проміжного звіту робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА” викликала заперечення з боку Ю. Шаповала [44]. Особливо різко професор виступив проти використання терміну “ОУН-УПА”. Можливо внаслідок його критики “Фаховий висновок робочої групи...” першим же реченням спеціально підкреслив, що ОУН і УПА слід розглядати як “дві окремі, хоч і пов'язані між собою структури... Вони мали різні функції, і, отже, загалом їх не слід ототожнювати” [27, с. 3]. Цілком погоджуємося з цією тезою. Але...

Відтоді у “Фаховому висновку” стали паралельно використовувати терміни “ОУН-УПА” та “ОУН і УПА”, а у період 2000–2007 рр. в українській історіографії спостерігався процес витіснення з наукового вжитку терміну “ОУН-УПА” і заміна його на термін “ОУН і УПА”. Це особливо помітно на прикладі дисертаційних досліджень, більшість яких до 2000 року використовувала термін “ОУН-УПА” [26; 35; 1; 39; 9], у період з 2000 по 2007 рр. відбувається заміщення одного терміну на інший, а з 2007 р. в дисертаційних дослідженнях термін “ОУН-УПА” практично не зустрічається [38; 10; 11; 32; 4; 25; 29]. Нам видається, що процес заміщення першого терміну другим набув дещо імперативної форми і не пройшов через “горнило” достатньої наукової експертизи, дискусії та критики. Заміну “старих” понять “новими” без належного наукового обґрунтування не можна вважати науковою. На нашу думку, виголошені Ю. Шаповалом тези не підкріплені переконливою сумою аргументів і сприймати їх як аксіому передчасно.

Розглянемо ті його тези, що стосуються вказаних термінів. Теза перша: “ОУН-УПА” – це безглузда формула. На кшталт “КПСС-Красная Армия”. Не існувало ніколи такої організації”. Найперше, слід зауважити, що цю формулу не вигадали післявоєнні історики, її іноді використовували самі учасники самостійницького руху. Більше того, ці ж учасники іноді використовували поняття “ОУН-УПА-УГВР”. Їх приклад переймають і сучасні дослідники [30].

Якщо звернутися до українського правопису, то “через дефіс пишуться слова, що є незалежними одне від одного і, наблизившись фонетично, складаючи одне поняття, не злились остаточно в одне слово” [57]: піар-акція, кіловат-година, зюйд-вест, інтернет-сайт, онлайн-голосування, краш-тест. Тобто кожна складова сполучених дефісом понять може виступати, як самостійне слово, але їх сполучення дає нову якість, новий смисл. Варто також підкреслити, що дослідник має право на використання будь-якого терміну, якщо він дав йому наукове обґрунтування і розтлумачив, що під цим терміном розуміє.

Безперечно, єдиної організації ОУН-УПА ніколи не існувало. Проте поєднані дефісом дві аббревіатури якраз і показують, що це була не одна, а дві, однак, тісно взаємопов'язані організації. І якщо термін “КПРС-

Червона Армія” і справді звучить недолуго, то лише тому, що Червона Армія – не партійне, а державне збройне формування, у самої ж КПРС не було власних окремих збройних партійних формувань. А от термін “партійно-державні органи” цілком легітимний і навіть без пояснень дає нам зрозуміти, що йдеться про Радянський Союз, вказує на тісний взаємозв'язок партійних і державних органів, чітку межу між якими іноді встановити просто неможливо. Так само усталений термін “підпільно-партизанські формування” в українському контексті розуміється нами як такий, що стосується радянських антифашистів. Партизанські загони і підпільні групи не склалися суціль з комуністів, але компартія керувала як підпіллям, так і партизанкою, була ідеологічним ядром радянського руху Опору, організаторською основою так званого “блоку комуністів і безпартійних”.

Зрозумілим є бажання Ю. Шаповала провести чітку межу між політичною партією ОУН та збройним формуванням УПА. Проте використання цього терміну викликає кілька запитань. При використанні терміну “ОУН-УПА” зрозуміло, що мається на увазі взаємопов'язане, цілісне, нерозривне поняття. Так воно і було насправді, адже бандерівська (не бульбівська) УПА була створена і керувалася бандерівською ОУН. Більшість керівних посад обіймали члени ОУН Бандери, а діяльність підрозділів УПА не могла йти всупереч політичним рішенням ОУН-Б. У разі потреби підпільні ланки ОУН-Б легко перетворювалися на партизанські загони УПА, а загони УПА – на бандерівське підпілля. Тобто, у зв'язці ОУН-УПА, ОУН-Б була керівною партією, УПА – партійним (або підпорядкованим партії) збройним формуванням (збройним крилом партії), а УГВР – державним (і, за задумом, всенародним) представницьким органом влади.

Характерним прикладом поглядів бандерівського керівництва на взаємини партії й армії є переговори про спільні дії між ОУН-Б та Т. Бульбою-Боровцем. На початку 1943 р. керівник головного Проводу ОУН-Б Микола Лебедь висунув Боровцю такі вимоги: “1. Не визнавати політичної підлеглості урядові УНР в екзилі, а підпорядковувати воєнну діяльність УПА політичній лінії Проводу ОУН-Б. 2. Визнати Акт відновлення незалежності від 30 червня 1941 р. як єдину державну концепцію України й під її проводом проводити подальшу боротьбу. 3. Не організовувати ніякої політичної ради при армії, а вважати єдиним провід ОУН-Б, беззастережно виконувати всі його накази і директиви. 4. Дотеперішні партійні боївки, що мають офіційну назву “військові відділи ОУН-Б”, включити до лав УПА, створити спільний штаб і надалі діяти під назвою УПА... 6. Запровадити в УПА інституцію партійних комісарів і службу безпеки. 7. Оголосити загальний революційний партизанський зрив цілої України і провести масову примусову мобілізацію до УПА” [42, с. 237].

Абсолютно однозначно про партійний контроль над УПА згадував сотенний УПА М. Скорупський: “Хоч бандерівці і заявляли, що УПА надпартійна, проте в перший період... нею цілковито керувала ОУН Бандери... У відділах УПА були наставлені “політруки” й уповноважені Служби Безпеки... У відділі першою особою був партійний відпоручник. Районовий ОУН Бандери мав право наказати сотенному, що знаходився на його терені, якусь акцію” [34, с. 146–147]. Далі М. Скорупський пише, що поступово УПА виходить з-під контролю ОУН-Б. Цю тезу підтримав І. Ільшун [15, с. 187–191]. На нашу ж думку, УПА не вийшла з підпорядкування ОУН-Б. Відбувався не вихід з-під оунівського контролю, а боротьба за вплив різних партійних груп у складі ОУН-Б. Перемогла група, яка спиралася на повстанські підрозділи і контролювала вище командування УПА, репрезентована Р. Шухевичем. Наслідком її внутрішньопартійної перемоги стали кадрові та ідеологічні зміни на III конференції (лютий 1943 р.) та III Надзвичайному Великому зборі (серпень 1943 р.) ОУН Бандери, створення УГВР та післявоєнні розколи в ОУН-Б на еміграції.

Зв'язка партії та її збройного крила не була простим копіюванням партійно-державного управління в тоталітарних СРСР та Німеччині. Створення масового партизанського руху (винятком можуть бути тільки загони самооборони в рамках одного або кількох населених пунктів) неможливе без об'єднуючої ідеологічної основи та організаційної ініціативи політичної партії, організації або руху. Така ситуація була загальним явищем у середовищі антифашистських та національно-визвольних рухів періоду Другої світової війни. В Югославії комуністична партія очолила партизанський рух і створила свій загальнонаціональний і загальнополітичний представницький орган “Антифашистське віче народного визволення Югославії”. Комуністична партія Греції тримала під контролем Національно-визвольний фронт Греції (ЕАМ) та Народно-визвольну армію Греції (ЕЛАС). У зв'язку з цим часто вживаною є абревіатура ЕАМ-ЕЛАС. У Польщі Гвардія Людова була збройним крилом Польської робітничої партії, Селянські батальйони – Народної партії.

Теза друга: “слід відділити ОУН від УПА, і тоді все стає на свої місця... Була ОУН, і була УПА. До речі, ОУН мала власні боївки, які так само слід визнати частиною збройного підпілля, хоча формально їх не зараховували до УПА”. На жаль, від механічного відокремлення ОУН від УПА все на свої місця не стає. Навпаки, іноді це веде до штучних і не зовсім доречних формулювань, зайвої плутанини у понятійному апараті.

ОУН-Б і УПА були пов'язані так само тісно, як комуністичне антифашистське підпілля і радянські партизанські загони. Вчорашні підпільники, тікаючи до лісу, автоматично ставали партизанами, а партизани часто переходили на підпільні форми боротьби. Проте ніхто не ставить під сумнів їх політичну та організаційну єдність, яку ми називаємо “радянські підпільно-партизанські формування”, а у радянські часи їх частіше об'єднували поняттям “партизанський рух” в широкому розумінні цього слова. Нікому з дослідників не спало і не спадає на думку в організаційному плані відмежовувати партійне підпілля від партизанських загонів. Чітке відокремлення здійснюється лише при дослідженні партизанських і підпільних форм боротьби. Подібною була ситуація й у випадку з національним рухом Опору. Як під час Другої світової війни, так і в сучасних дослідженнях, при використанні термінів “УПА” або “ОУН” часто йдеться не стільки про організації, скільки про форми боротьби. Якщо форми боротьби партизанські, то використовується термін “УПА”, якщо підпільні – “ОУН”.

Для подальшого підкріплення власної позиції поставимо низку запитань. У воєнних умовах чи підпорядковувалися члени ОУН і учасники УПА різним командирам? Чи відрізнялися вони ідеологічно? Чи розглядали ОУН-Б окремо від УПА їхні польські, радянські, німецькі супротивники на оперативному рівні? Чи сприймалися досягнуті або очікувані домовленості з керівництвом ОУН-Б як неов'язкові для загонів УПА? Відповіді, однозначно, негативні.

Якщо погодитися з тезою Ю. Шаповала про абсолютне відокремлення ОУН від УПА, то така позиція вимагає послідовності і прискіпливості у тлумаченні самих термінів "ОУН" і "УПА". Якщо використовувати термін "ОУН і УПА", то про яку ОУН і про яку УПА йдеться: ОУН Бандери чи Мельника, УПА бандерівську чи бульбівську? Адже у 1940 р. виникло дві абсолютно незалежні організації зі співзвучною назвою.

Дослідники, які погоджуються з позицією Ю. Шаповала, зобов'язані, на нашу думку, відмовитися від використання не зовсім конкретних і коректних термінів "ОУН" і "УПА", а перейти до термінів "ОУН-Б", "ОУН-М", "УПА під керівництвом ОУН-Б", "УПА під керівництвом Т. Бульби-Боровця" (УПА Б-Б). Очевидно, що використання терміну "ОУН і УПА" потребує додаткового уточнення або пояснення (як, наприклад, це робить О. Лисенко [22, с. 219–229]), що мається на увазі, і не є більш точним або зручним, порівняно з використанням терміну "ОУН-УПА".

Окрім того, цим дослідникам не слід плутати УПА під керівництвом ОУН-Б з такими формуваннями, як Українська народна самооборона (УНС) та Буковинська українська самооборонна армія (БУСА). Адже, якщо продовжити вищенаведену логіку, ніякої УПА на території Галичини до грудня 1943 р. і на території Буковини до вересня 1944 р. не було. Услід за цією ж логікою необхідно змінити, наприклад, назву наукового журналу "З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ", оскільки названі організації не були одним цілим, мали нетотожні функції, діяли в різний час. Але в тому то й справа, що це словосполучення вказує не на те, що це була одна структура, а на спорідненість, тісний зв'язок і тяглість понять, поєднаних дефісом.

Така формальна (навіть формалістська) позиція є цілком науковою, має право на існування, а в деяких ситуаціях є єдино вірною. Але тоді вона потребує чіткої формальної послідовності й іноді надміру ускладнює дослідницькі завдання, у той час як науковець, щоб досягнути не тільки форми, а й суті історичного явища, має вміти спростувати не тільки виклад своїх думок, а й понятійний апарат.

Отже, при використанні термінів "ОУН-УПА" та "ОУН і УПА" потрібен не імперативний, а диференційований підхід. Той чи інший термін має використовуватися залежно від контексту і завдань, які поставив перед собою дослідник. Наприклад, чітко розділяти ОУН і УПА там, де вони справді розділяються, і використовувати термін "ОУН-УПА" там, де розділити ці організації неможливо чи недоцільно. Саме так і чинить значна частина українських авторів, які використовують обидва терміни паралельно [7; 14; 27; 6, с. 9; 31, с. 9]. І саме така позиція здається нам найбільш правильною. Тому, в цій праці, автор також використовує обидва терміни, а під словосполученням "ОУН-УПА" розуміє взаємопов'язані партійні структури ОУН під проводом С. Бандери та створені цією партією і підпорядковані їй збройні формування УПА.

Таким чином, можемо констатувати, що суттєвою перепорою при вивченні історії антифашистського руху Опору в Україні є недосконалість і неузгодженість категоріально-понятійного апарату. З певними труднощами стикаються спроби чіткої класифікації форм руху Опору. З нашої точки зору, найбільш зручним та універсальним став би поділ Опору на військово-політичний (боротьба партизанів і підпільників) та цивільний (фізичний та духовний опір неозброєного населення). Триває дискусія навколо понять "антифашистський рух Опору" та "антинацистський рух Опору", "ОУН-УПА" та "ОУН і УПА". На наш погляд, доцільно не протиставляти ці категорії одна іншій, а використовувати їх паралельно, в залежності від необхідності і поставлених дослідником завдань. Важливим позитивним зрушенням, яке допоможе глибшому осмисленню боротьби українців проти гітлерівських окупантів та їх союзників, можна вважати консенсус науковців щодо прийняття терміну "рух Опору".

Джерела та література

1. Абакумова В.І. Окупаційний режим та антифашистський рух опору на Луганщині (1941–1943 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "історія України" / В.І. Абакумова. – Луганськ, 2004. – 24 с.
2. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. 2-е вид., доп. – К.: Академія, 2002. – 655 с.
3. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / [Авт.-упоряд. О. Клименко]. – К.: Ун-т банківської справи Нац. банку України, 2008. – 192 с.
4. Веденєєв Д.В. Діяльність спеціальних підрозділів Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії (1920–1950 рр.): дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: 20.02.22 / Веденєєв Д.В. – К., 2006. – 500 с.
5. Голиш Г.М. Становище неповнолітніх громадян України в період німецько-радянської війни (1941–1945 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "історія України" / Г.М. Голиш. – Черкаси, 2004. – 15 с.
6. Горбань А.В. Український самостійницький рух як форма громадянського протистояння і боротьби проти тоталітаризму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "історія України" / А.В. Горбань. – Черкаси, 2010. – 27 с.
7. Горбуров Є.Г. Рух опору і націоналістичне підпілля на Півдні України та в Криму в період окупації. 1941–1944 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "історія України" / Є.Г. Горбуров. – К., 2003. – 18 с.
8. Григорович Д. Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны / Д. Григорович, П.Денисенко, В. Немятый. – К.: Политиздат Украины, 1976. – 224 с.
9. Дейнека Н.В. Боротьба підпільників і партизан південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941–1944 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 "всесвітня історія" / Н.В. Дейнека. – Одеса, 2007. – 21 с.

10. Деревінський В.Ф. Діяльність Організації українських націоналістів та Української повстанської армії в 1940–1953 роки: етнонаціональний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 20.02.22 “військова історія” / В.Ф. Деревінський. – К., 2003. – 19 с.
11. Дмитерко О.М. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА у 1944–1950-х роках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / О.М. Дмитерко. – Львів, 2004. – 24 с.
12. Жиліюк В.М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр. / В.М. Жиліюк. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 308 с.
13. Ільющин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів) / І. Ільющин. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 198 с.
14. Ільющин І.І. Польське військово-політичне підпілля в Західній Україні (1939–1945 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / І.І. Ільющин. – К., 2003. – 36 с.
15. Ільющин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.) / І. Ільющин. – К.: Києво-Могилянська академія, 2009. – 399 с.
16. Кентій А.В. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.) / А.В. Кентій. – К., 1999. – 111 с.
17. Клоков В.И. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине. 1941–1945. Историографический очерк / В.И. Клоков. – К.: Наукова думка, 1978. – 123 с.
18. Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) і запілля УПА на Волині і південному Поліссі (1941–1944) / В. Ковальчук. – Торонто–Львів: Літопис УПА, 2006. – 497 с.
19. Красюк А.И. Страницы героической летописи: (Вопросы историографии партизанского движения в годы Великой Отечественной войны) / А.И. Красюк. – Киев-Одесса: Вища школа, 1984. – 159 с.
20. Кульчицький С.В. Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА: Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА: Попередній варіант / С.В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 38 с.
21. Линец А.С. Партизанское движение в Ставропольском крае в период немецко-фашистской оккупации: Июль 1942 – январь 1943 гг.: дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук: 07.00.02 / Линец А.С. – Пятигорск, 2003. – 166 с.
22. Лисенко О.Є. Збройна боротьба ОУН(М), ОУН(Б) та Української повстанської армії // Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети / О.Є. Лисенко. – К.: Ін Юре, 2001. – С. 219–229.
23. Лисенко О.Є. Український вимір Другої світової війни крізь призму історичної пам'яті / О.Є. Лисенко // Національна та історична пам'ять. Українські оstarбайтери: доля і пам'ять. Зб. наук. – Вип. 9. – К.: Пріоритети, 2013. – С. 140–167.
24. Логунова Т.А. Советская историография народной борьбы в тылу немецко-фашистских войск. 1941–1945 / Т.А. Логунова. – М.: МГУ, 1985. – 128 с.
25. Малюга В.М. Антинімецька інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН і УПА серед населення окупованої України (1941–1944 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 20.02.22 “військова історія” / В.М. Малюга. – К., 2006. – 19 с.
26. Озимчук О.Б. Антифашистська боротьба ОУН-УПА в роки Другої світової війни (період 1941–1944 рр.) на матеріалах Волині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / О.Б. Озимчук. – К., 1995. – 21 с.
27. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / [С. В. Кульчицький – кер.]. – К.: Наукова думка, 2005. – 53 с.
28. Патриляк І.К. До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України / І.К. Патриляк // Укр. іст. журн. – 2004. – № 5. – С. 81–95.
29. Підлубний В.М. Діяльність ОУН та УПА на Буковині в 1940–1952 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / В.М. Підлубний. – Чернівці, 2010. – 16 с.
30. Польова З.Є. Особливості військової конфронтації між українським націоналістичним підпіллям та радянськими структурами / З.Є. Польова // Вісник Національного ун-ту “Львівська політехніка”. Серія: Держава та армія. – 2008. – № 612. – С. 136–140.
31. Примаченко Я. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА / Я. Примаченко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – 182 с.
32. Романишин Ю.О. Видавнична та публіцистична діяльність ОУН і УПА на західноукраїнських землях (40-50-і роки ХХ ст.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Романишин Ю.О. – Л., 2004. – 229 с.
33. Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбійовок НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. Вид. 2-ге, доп. / В. Сергійчук. – К.: Сергійчук М. І., 2006. – 184 с.
34. Скорупський М. Туди, де бій за волю / М. Скорупський. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1992. – 351 с.
35. Слободянюк М.А. Антифашистський рух опору в Південній Україні (1941–1944 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / М.А. Слободянюк. – Дніпропетровськ, 2002. – 20 с.
36. Слободянюк М.А. В. Іваненко, В. Якунін. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології / М.А. Слободянюк // Укр. іст. журн. – 2008. – № 3. – С. 215–223.
37. Слободянюк М. Проблема термінології у вивченні історії руху Опору в Україні / М. Слободянюк // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: Мс, 2007. – Зб. 9. – С. 115–124.
38. Стародубець Г.М. Місце і роль ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (кінець 1940 – серпень 1943 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / Г.М. Стародубець. – Чернівці, 2001. – 21 с.
39. Суровцев О.А. Голокост у Північній Буковині та Хотинщині в роки Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “історія України” / О.А. Суровцев. – Чернівці, 2006. – 20 с.
40. Тяглый М.И. Противостояние евреев Крыма нацистскому геноциду (1941–1944) / М.И. Тяглый // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 66. – С. 64–74.
41. Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город / Ш. Фицпатрик; [пер. с англ. Л. Пантина]. – М.: РОССПЭН, 2008. – 336 с.
42. Чайковський А. Волинь 1942–1944 рр.: трагічна сторінка української історії / А. Чайковський // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю: Наук. зб.: Вип. 30: Матеріали XXX Всеукраїнської науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 24-25 березня 2009 р. – Луцьк, 2009. – С. 235–239.
43. Чайковський А.С. Невідомої війни. (Партизанський рух в Україні 1941–1944 рр.: мовою документів, очима історика) / А.С. Чайковський. – К.: Україна, 1994. – 255 с.

44. Шаповал Ю. "Дорогі українсько-німецьки націоналісти!" / Ю. Шаповал // Дзеркало тижня. – 2000. – 15 грудня.
45. Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі (1944–1947 рр.). / Ю. Шаповал. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 240 с.
46. Brothers Eric. On the Anti-Fascist Resistance of German Jews / E. Brothers // Leo Baeck Institute Yearbook. – 1987. – Volume 32, Issue 1. – P. 369–382.
47. Delzell Charles F. The Italian Anti-Fascist Resistance in Retrospect: Three Decades of Historiography / Ch.F. Delzell // The Journal of Modern History. – 1975. – Vol. 47, No.1. – P. 66–96.
48. Erpel Simone. Struggle and Survival: Jewish Women in the Anti-Fascist Resistance in Germany / S. Erpel // Leo Baeck Institute Yearbook. – 1987. – Volume 37, Issue 1. – P. 397–414.
49. Jacques Edwin E. The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present / E.E. Jacques. – Jefferson, North Carolina: McFarland, 1995. – 730 p.
50. La deportazione nei lager nazisti. Didattica e storiografia. Conferenza del prof. Marco Coslovich: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.atistoria.ch/atis/Sottositi_atistoria/Coslovich_Conferenza/page2/files/Resistenza.pdf
51. La resistance intellectuelle / Textes et temoignages reunis et presentes par Jacques Debu-Bridel. – Paris: Julliard, 1970. – 263 p.
52. Leary W. Fueling the Fires of Resistance. Army Air Forces Special Operations in the Balkans during World War II / W. Leary. – Washington: Air Force History and Museums Program, 1995. – 46 p.
53. Pearson Owen. Albania in the Twentieth Century, A History: Volume II: Albania in Occupation and War. From Fascism to Communism. 1940–1945 / O. Pearson. – London: I. B. Tauris Publishers, 2005. – 591 p.
54. Ross C. Before the Blaze, the Spark: the Nature of Armed Resistance and its Motivations in World War II: A thesis submitted in partial fulfillment of The requirements for the degree of Master of Arts in History / C. Ross. – Washington: Washington State University, 2006. – 151 p.
55. The New Cambridge Modern History. Volume XII (second edition). The Shifting Balance of World Forces. 1898-1945. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 818 p.
56. The Theology of Christian Resistance. A Symposium / Edited by Gary North. – Tyler, Texas: Geneva Divinity School Press, 1983. – 348 p.
57. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ualibrary.net/59-napisannya-slv-razom-okremo-y-cherez-defs.html>

Slobodyaniuk M.

The article attempts to analyze some elements of the categorical apparatus used by modern Ukrainian researchers in studying the history of the Resistance movement in Ukraine. It is established that after the acquisition of the state independence of Ukraine, the term "resistance movement" gradually became established in the scientific community to denote the whole complex of anti-fascist struggle in the scientific community. At the same time, the discussion continues around the use of such categories as "anti-fascist" and "anti-Nazi", "OUN-UPA" and "OUN and UPA". It is proved that these definitions should be used in parallel, depending on the tasks set by the researcher, and not opposing each other.

Key words: historiography, categorical apparatus, OUN-UPA, Resistance movement, anti-fascist struggle.